

'בורקאס קורנר'

רב-שיח על הלשון העברית מטעם מערכת 'עתון 77' נערך בחדר-השיבות של בית הסופר בת"א; השתתפו: ד"ר אטר — יו"ר 'קרן הלשון העברית' (קל"ע); מתרגם וכלכלן; חיים באר; פרופ' חיים רבין — אוני' ירושלים; משה שמיר; הנחה פרופ' ששון סומך — אוני' ת"א, חבר מערכת 'עתון 77'.

משה שמיר: כמדומה, נאמר כי כל המורה הלכה בפני רבו — חייב מיתה, אבל אני מתנגד בכל עצמותי, כל עצמותי תרננה התנגדות — לדבריו של פרופ' חיים רבין. זכורה לי גם תדהמתי, כאשר הוא הוזמן לוועדת החינוך של הכנסת, להביע דעתו על 'חוק הלשון העברית' שאני היגשתי לפני שנים אחדות, ויחסו זה לנושא, כפי ששמענו אותו כאן, היה אחת הסיבות להצטננות הרוחות לגבי הצעתו. רבותי, הבה לא נשלה את עצמנו. אין בעיית הלשון מנותקת מבעיות החברה והאומה. הדוגמה ששמענו כאן על פינלנד מוכיחה זאת. האם יש לפנים אחים בני עם אחד באמריקה, שמספרם כפול מחוץ לארצם ואשר כל מהות קיומה של פינלנד היא בהיותם עם אחד, בעוד כל אותם פנים שבאמריקה אין איש מהם יודע פינית והם מהווים בור סופג עצום להגירה פינית מן המולדת לאמריקה? אין דבר כזה בפינלנד ויש דבר כזה אצלנו. בעיית הלשון העברית, בעיית ההשפעה האנגלית או האמריקנית בישראל היא חלק מבעיית 'ציבותה' או אי 'ציבותה' של החברה העברית בישראל שהיא החברה הישראלית, שהיא האומה הישראלית או היהודית בארץ ישראל.

משה שמיר: מצבה של העברית מבחינת ההישגים הפנימיים שלה יפה. אבל מעמדה כערך הרוחני המכריע בחיי העם הוא בסכנה, העברית שרויה בפיסגה שמכל צדדיה יש תהומות.

האם פינלנד היא ארץ שעדיין רוב רובה מהגרים, שבאו מן החוץ? — אצלנו זה כך. האם פינלנד היא ארץ שבה קוראים ספרות לועזית, ומתרגמים ספרות לועזית וצורכים יבוא תרבותי אחרות יותר מכל אומה עלי אדמות? אצלנו זה כך. ארץ-ישראל הקטנה הזאת שלנו צורכת עיתונות אנגלית, טובה, משוכחת וגם בלתי חשובה, יותר מקונטיננטים שלמים באפריקה ובאסיה. כלומר יש לנו כאן עסק בעם של אמריקנים עד הרגע הזה — ברוחו, בהתנהגותו, וגם אפילו באיזו אידיאה, באיזה רעיון, הרי יש סוף-סוף גם צד נכון, גם צד יפה, גם צד שמצדיק את הקיום — בכך שאנו ארץ של קליטת-עליה.

אמריקנט הוא לא תמיד דבר שלילי. אם למשל האמריקנט הזה בא מאמריקה לישראל, הריהו תופעה חיובית ורצויה. אבל אם הוא יוצא מישראל לאמריקה, הוא מבטא אסון לאומי. זאת עלינו להבין: כשם שמדינת ישראל כמדינה, וצבא ישראל כצבא הם סיפורי הצלחה, הרי יש כאן עם יהודי, ויש חברה, יש תעשייה — ויחד עם זאת אנחנו כולנו יודעים שמתנהל משחק בלתי פוסק בין סיכוי וסכנה, בין עתיד ומפלות, בין תקווה ואסון — כך לגבי השפה העברית. יש הישגים — ויש תהליכי-מפלות. כמה תחתלהך בהלסינקי, לא תראה בה רחובות שלמים מוצפים בשמות אנגליים ואמריקניים וצרפתיים וכו'. פה ושם תמצא איזה בר, בעל שם לא-פיני. אבל אצלנו? שיטפון של לעז. אצלנו יש תהבוללות, יש ירידה שברוח, שקודמת לירידה שבגוף. האנגלית, בעיקר האנגלית האמריקנית, ההאזנה הזאת אל הצלילים הבאים מהחוץ — אלה הם חלק ממחלה לאומית, שהיתה בנו כל הדורות. תמיד היינו עם קוסמופוליטי. תמיד היתה זו מין מחלה שהעלתה את הטמפרטורה שלנו, שהביאה צבע לוהט לחיינו. אבל בסך הכל היתה זו מחלה — ואנחנו מצוים לרפא אותה.

מצבה של העברית מבחינת ההישגים הפנימיים שלה יפה, אבל מעמדה כערך הרוחני המכריע בחיי העם הוא בסכנה. העברית שרויה בפיסגה, שמכל צדדיה יש תהומות, יש סכנות, ירידה והידרדרות. אני נגד כל כיוון של הלשון, נגד בלימת-יתר או דחיפת-יתר לפי כל אסכולה שהיא, אבל אני בעד זה שנחנך את העם לחיות בלשונו, כלומר, למעשה אני בעד זה שנמשיך את המפעל, שהתחילו בו אליעזר בן-יהודה, ח.נ. ביאליק, שטרניחובסקי, ומורי ישראל מזה מאה שנה ויותר.

שאלת תרבות-הלשון וכיצד מטפחים אותה — גם היא אינה בשום פנים ואופן סוגיה נבדלת לעצמה. לא בקתדראות, לא בבתי-ספר ואפילו לא בגני-ילדים, אין לתאר פעולה כלשהי בנפרד מתרבות חיים ומתרבות חברה בהווי הממשי שלה. אם אין לנו חברה, שאידיאה מרכזית לגביה היא בבחינת 'יהרג ובל יעבור', אם אין אנו חברה שמצוות הכלל קובעות את הליכות חייה — אז נחלל גם להיות יהודים — ובכלל נחלל. סוף פסוק. לעומת זאת, בתוך חברה שיש לה אידיאלים, ויש בה מצוות, מצוות עשה, מצוות לא תעשה — ניתן ליצור תרבות של לשון, שהיא מעל לכל ובראש

ששון סומך: זימנו קבוצת אנשי מחקר וספרות לדיון באספקטים שונים של הלשון העברית כיום. אמנם יושבים בתוכנו גם 'אנשי מקצוע' מובהקים ובראשם מו"ר פרופ' חיים רבין, אבל רובנו בחזקת 'משתמשים בלשון' — סופרים, מבקרים ומתרגמים. כוונתנו לברר כמה מבעיות הלשון בחברה, ואולי נגיע גם לדיון בשאלת הלשון בספרות.

אני יודע שלגבי כל אחד מאתנו יש פנים בלשון שמעניינים אותו או מרגיזים אותו, ותמיד יש סכנה של סטיה לעניינים 'שוליים' בדיון כמו זה שאנו עורכים היום. הייתי רוצה שנעסוק בבעיות המהותיות של הלשון, כגון מעמדה בחברה, כיווני התפתחותה, פגמים מבניים בדמותה, או לחילופין, אולי פנים יפים ההולכות וניכטות בה. ועוד זאת: אני מבקש לא להעמיד במרכז את שאלת המבטא, שהיא כמובן שאלה חשובה מאוד, אבל היא תחרוג מהמסגרת שאנחנו רוצים לתחום לעצמנו היום, וכן — את שאלת הכתיב שהיא גם כן מורכבת מאוד. שתי בעיות אלה ראויות בהחלט לדיון ועיון. אבל מוטב שנתרכז בבעיות הלשוניות היותר 'פנימיות' של הלשון. בלשנים מקצועיים עשויים לטעון שאין בעיה שאינה 'פנימית', וכי בעיית המבטא היא בהחלט חלק מהמבנה הלשוני. ואעפ"כ נשתדל שלא לגעת בשתי השאלות שהזכרתי. נתמקד, איפוא, בשאלת הלשון העברית ומקומה בחברה ובתרבות שלנו. אציג לפני

המשתתפים סידרת שאלות כלליות מאוד. האם מצבה הכללי של העברית משביע רצון, סביר, מעורר דאגה, חמור מאוד? זהו 'סולם ציונים' שאפשר למתוח אותו עוד יותר. הדעות שונות. הן מתרווחות בין מי שאומר שמעולם לא היתה העברית במצב כל כך טוב, מעולם לא היתה כל כך עשירה, כל כך יפה; לבין כאלה שאומרים: העברית נמצאת בסכנת כליה והיא הולכת ושוקעת, הולכת ומתעקרת וכו'.

השאלה השניה: האם יש לכוון את הלשון, להדריך אותה, לטפח אותה, או מוטב לתת לה לחיות חיים משלה, ולהתפתח בלי כפיה, בלי התערבות? שאלה שלישית (או מכלול שלישית): מהי, בקיצור, תרבות לשון. כיצד מטפחים אותה? מה המוקדים שיש להתרכז בהם, אם בכלל, כדי לשפר את המצב? האם יש מוסדות שצריכים להטיל עליהם את טיפוח תרבות הלשון, כגון כלי-התקשורת, הדין, הטלוויזיה, העיתונות, בית-הספר, מוסדות ציבור, הכנסת, הוצאות הספרים? אילו מוקדים כדאי לנו להפעיל כדי לטפח תרבות לשון?

חיים רבין: השאלה מה מצבה של הלשון, אם הוא משביע רצון או לא, מתחלקת לשתי פנים. אחת — מהו מצבה של הלשון כמוסד, זאת אומרת כלשון של עם ומה מקומה בתוך חיי העם הזה. השאלה השניה: מהו מצבה של הלשון בתור מערכת לשונית, האם יש לה חוסן, האם היא מתעקרת, האם זו משביעה את רצוננו.

לגבי ההיבט הראשון, היא במצב מצויין. היא הלשון הבלעדית של חברה בעלת רמה תרבותית. היא מעורה בתוך חיי העם. רובם של ילדי הארץ הם חד-לשוניים, לגמרי תלויים בלשון העברית.

אשר להיבט השני, כמערכת, הרי העברית יצרה לעצמה בדור האחרון אפשרויות של התבטאות, שהרבה לשונות אירופיות ואסיאתיות היו מתקנאות בה. אני רואה שום סכנה ללשון. אני יודע שיש אנשים החושבים שהשימוש בלועזית, בתחומים מסויימים, כגון בכתיבה מדעית במקצועות מסויימים, או החדירה של מילים זרות ללשון, הן סכנות. אני חושב שהניסיון ההיסטורי בעניינים כאלה מוכיח בדיוק את ההיפך. אני רוצה לתת דוגמה קיצונית: הלשון הפינית, שהיא גם בערך בסדר הגודל של הלשון העברית מבחינת מספר דובריה, התפתחה בשני הדורות האחרונים בצורה מפתיעה. היא היום לשון ספרותית חשובה, והיא השתלטה על המיעוט השוודי המתורבת שבתוך פינלנד. זאת אומרת שהיא לשון מצליחנית. מצד שני, מי שכותב בפינלנד עבור דוקטור חייב לכתוב אותה בלועזית, כדי שאנשים מחו"ל יוכלו לקרוא אותה ולשפות על ערכה. רוב הספרות המדעית הפינית כתובה בגרמנית, צרפתית או אנגלית. אבל הדרישה הזאת אינה מורגשת כעלבון ללשון הפינית.

דבר כזה אינו מזיק ללשון. ממילא אנחנו מלמדים שפות זרות, כדי שישיראלי משכיל יוכל לקרוא אותן. אני חושב שיש בזה סכנה. אנחנו יכולים לראות הרבה סימנים של חוסן בלשון העברית שבימינו. למשל, הדרך שבה העברית משתלטת על הנחשול של מושגים חדשים, של שמות מוסדות חדשים, של מונחים טכניים חדשים, באיזו מידה הצלחנו ליצור ביטויים עבריים מקוריים בשביל אלפי דברים שבאים אלינו כמעט מדי יום ביומו.

חדירת המילים הזרות ממש אל תוך הלשון, היא הרבה יותר קטנה אצלנו מאשר למשל בצרפתית או באנגלית. שלא להזכיר את זה עם הגרמנית, שבה משתמשים במילים זרות כאילו מתוך תיאבון לדבר. כנראה גם זה לא מזיק. הרי הלשון האנגלית מכילה כיום יותר מילים שאולות מאשר מילים מקוריות, וקשה לומר עליה שאינה מסחררת. העברית מוכיחה, שהיא יכולה לעמוד בדרישות של עולם משנה במהירות מסחררת. היא פיתחה דרכים חדשות ליצירת מילים, שאולי אינן מוצאות חן בעיני חלק מדובריה, אולי מילים כמו 'רמזור' או 'מדרחוב' מנוגדות לטעמם, זאת שאלה אחרת, אבל אמצעי התצורה, שפותחו מאפשרים ללשון העברית לעכל הכל. הרי אין כמעט ספרות המתרגמת יותר מאשר העברית, ואנחנו מתגברים על ספרים, שמקורם מכל מיני תרבויות. אני רואה בזה סימן של בריאות, ממשית, גם של הלשון וגם של החברה המשתמשת בה.

וראשונה, תרבות של מקור, של יחוד. לשון היא סימן של יחוד בראש ובראשונה, של אחדות אבל גם של יחוד. בלשונו יוכר עם, יוכר אדם.

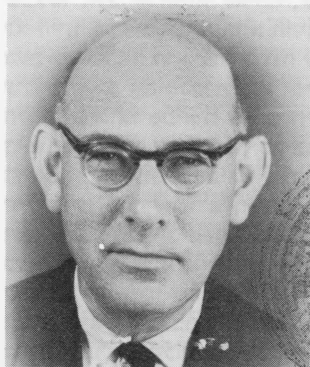
משה אטור: משה שמיר ייחד את דבריו על הצד החברתי של הלשון, על מעמדה של הלשון כחברה. אבל דומני שלא נוכל לענות על השאלות אלא אם כן נקשור את שני הדברים הללו יחד. זאת אומרת, נקרא ל'נערה' ונשאלה את פיה: אם אנו נשאלים מה מצבה של הלשון העברית, הרי הדרך הנכונה היא לשאול מה דעתם של דוברי העברית על לשונם. ואני רוצה לנסות לענות בקיצור על כך, בשלוש דוגמאות. דוגמה אחת שאני מחזיק בידי היא מודעה על כך של ציפ-ציפור של יום הולדת. מין תבשיל חדש — תפוגן. ציפ-ציפור של יום הולדת, זאת עדות שאין כמותה לחינוכיותה של העברית. לכוח החי, המפרפר בה, בכך שהיא מסוגלת ליצור צורות חדשות, להתחדש, ואינה קופאת על שמריה.

ובכן, הכל מצויין. אבל רצוני להעמיד בצד עובדה חיה זו של חיות מפרפרת, גם עובדות אחרות. נתגלגל לידי מאמרו של אהרון מגד, סופר עברי שאין צורך להציגו בפנינו, בחוברת 'מאזניים', והמאמר עוסק בגעגועים של אהרון מגד ליידיש. הוא כותב: עברית שפה קשה, עברית — כותב הוא — לשון כל מלה בודדה, ערירה, עיקשת, היא לשון קודש, לא יעזור לנו שום דבר. הוא אומר שהוא מתגעגע לחמימות של היידיש, לשורשיות שלה וכיצא בזה.

בביתנו — כך הוא פותח את מאמרו — בבית הוריו לא דיברו יידיש. הוא למד אותה אחר-כך ואף-על-פי כן עדיין הוא, הכותב עברית, החי בסביבה עברית, המתמצא בעברית, השולט בעברית, טוען שהוא חש את העברית כשפה זרה וקשה. דוגמה אחרת, היה לי ירכוח לפני שנים אחדות עם יהודית אוריין. היא כותבת: נלחמנו בתמימות פטרונית בשפות זרות, ואנו מתחרטים על כך, מי שחיל ימיו בארץ הזאת, ולא בילה שנים אחדות מעבר לים, איננו חש שום שפה אירופית באופן בלתי אמצעי. הוא חש את השפה הזרה שלמד בבית הספר כמו מבעד לכפפה. זהו מחיר הקנאות. זאת אומרת: יהודית אוריין השולטת בעברית, כותבת בעברית, חיה בסביבה עברית וכו', מתגעגעת לכך שתוכל להזדהות עם שפה אחרת, לועזית, היא מוצאת את חסרון הגרמנית, האנגלית או הרוסית, או הערבית; היא מדברת על אירופה, זה חסר לה עד כדי כך, שהיא מוכנה לנסוע לחו"ל, ללמוד שם את הלועזית, כלי זה אינה חשה את עצמה שלמה.

גם מצב זה דומני קשה למצוא אותו במקומות אחרים. הדוגמה השלישית — היתה לי במקום זה לפני שנים אחדות, כאשר העזתי להעלות רעיון אולי מופלא, שיכול אדם לדעת רק עברית, לא לשלוט בשום שפה אחרת, ובכל זאת להיות אדם משכיל, בן-תרבות, מכובד, במלוא מובן המלה. וטענו נגדי רבים וטובים, לרבות סופרים עבריים: זה לא יתכן. אדם ששפתו אך עברית, איננו ברמה תרבותית, ברמת משכילות, השכלה וידיעה מספקת עליו לדעת לפחות עוד שפה אחת. אבל אומה שרואה את עצמה כחופשית, כריבונית, כחיה את חייה, צריכה להרגיש את שפתה כטבעית גם אם השפה הזאת מוגבלת כמו כל שפה. גם באנגלית לא הכל ניתן להיאמר, שניתן להיאמר, וז"א, לא כל מה שניתן לומר ברוסית או בסנית. ואף על פי כן כל אומה הדוברת את שפתה חשה אותה כשפה טבעית שלה, ואינה מתגעגעת לא ליידיש ולא לשפה אנגלית ולא לשפות אחרות.

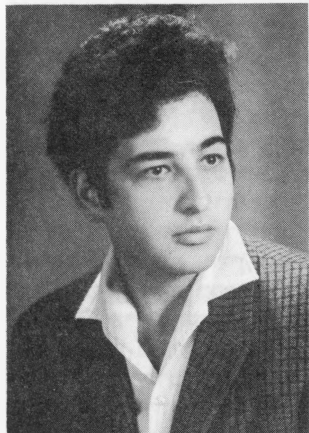
משה אטור: את העברית חידשו באופן פחות או יותר מלאכותי. הקיצו אותה אחרי תרדמה של דורות רבים. העברי צריך לדעת שהוא יכול להביע את מחשבותיו בעברית.

לכן טוען אני שעל השאלה, אם מצבה של העברית מניח את הדעת, משביע רצון, התשובה היא שלילית, לא מפני שאני עונה על כך בשלילה, מפני שדוברי העברית אומרים: היא איננה משביעה את רצוננו. מה פירושו של דבר? הדבר מובן מאליו. את העברית חידשו באופן פחות או יותר מלאכותי. הקיצו אותה אחרי תרדמה של דורות רבים. ועדיין היא לא חזרה לאיתנותה; ביאליק, שהשתדל והתאמץ ועשה בלי ספק רבות מאוד להחיית העברית, כאשר הוא דיבר, בביתו ועם ידידיו, הוא דיבר יידיש. טשרניחובסקי דיבר רוסית. אולי. בכל אופן, ביאליק אמר בפירושו, פעמים אחדות הדגיש זאת: עד שהעברית תחזור לנורמליות, יעברו שלושה-ארבעה דורות, והם לא עברו עדיין, היא צריכה לעבור כך כדי שתיקן את ההווה, תקנה לעצמה את החמימות ואת הגמישות, וכיצא בזה. עליה לקבל את כל אותה הגמישות והעשירות שעדיין חסרות לה, חרף כל הישגיה, דומני שכל מי שנתנסה בתרגום לעברית יודע כי עדיין יש דברים רבים מאוד שדוברי העברית השורשים מתקשים לאומרם בעברית, כדי להביע מושגים חדשים מפני שצדק בוודאי מגד — עדיין העברית שפה קשה, שאנחנו קיבלנו אותה מן הכתבים, פיתחנו אותה באופן מופלא. העברי צריך לדעת שהוא יכול להביע את מחשבותיו בעברית. הדבר מחייב פיתוח וגימוש שעדיין לא היגענו אליהן.

חיים באר: בשבועות האחרונים קראתי טקסטים ישנים, שנכתבו ב'האור' של בן-יהודה, ולכן, כאשר נתבקשתי להשתתף בדיון זה עניתי בחיוב, כי היגעתי כאמת למסקנה המוחשית, התחושתית, שקרה משהו לעברית. היא יצאה כבר לדרכה, והיום היא דבר חי. כיוון שהיא דבר חי, אני רוצה להמשיל אותה לעניין של ילד. כשנולד לך ילד, אתה מקווה שהילד יהיה כזה או כזה, יהיו בו תכונות של אבא, של אמא. הילד

מתחיל לגדול, נדמה לך שאתה יכול לעצב אותו. אך ברגע מסויים הילד נשמט ממך, הוא חי את חייו העצמיים, הוא עושה מה שהוא רוצה, הרבה פעמים בניגוד לרצונך. אתה כועס, אתה מתעצבן, זה מוציא אותך משיווי המשקל, אבל בסך הכל כשאני שוכב על משכבי בלילות וחושב מה בתי עושה לי, אני שמח. אני שמח משום שהיא עצמאית, משום שהיא יכולה לעשות מה שהיא רוצה, ויכולה אפילו למרוד בי, לבגוד בי, לעשות דברים שבניגוד לרצוני, אין לי ספק שאחר-כך, כאשר לה יהיו ילדים, בבוא היום, היא תעשה איזה מהלך של חזרה, של ניסיון לחפש דרכים חזרה אלי. אבל זה מעיד על בגרות נפשית. אילו בתי היתה אינפנטילית, כל הזמן היתה באה ושואלת אותי: אבא, ללכת לכאן? לא ללכת לשם? אבל היא לא שואלת אותי וזה מה שהעברית עושה, ולכן משה שמיר והדוגלים בתורתו כל כך נרגשים, כי בעצם העברית לא שואלת אותם, היא כבר יצאה לדרך, יכול להיות, יתכן שאין זו דרך טובה, יתכן שהיא דרך רעה, אבל העברית כהחלט מבוגרת, היא עצמאית, היא עושה מה שהיא רוצה, ובעניין הזה אני מאוד שמח. אני שמח למרות שאני חרד לה. אני חרד להרבה דברים, אבל אני היום גם לפעמים מישוה שואל אותי: למה אתה מדבר עם כל כך הרבה שגיאות לשון, אני אומר: אני כבר כל כך יודע עברית, שכבר גם מותר לי לעשות שגיאות לשון, וזו תחושה של ביטחון עצמי, הרגשה שאתה שולט בעניינים, זה דבר אחד.

חיים באר: מישוה שואל אותי: למה אתה מדבר עם כל כך הרבה שגיאות לשון, אני אומר: אני כבר כל כך יודע עברית, שכבר גם מותר לי לעשות שגיאות לשון, וזו תחושה של ביטחון עצמי, הרגשה שאתה שולט בעניינים.

דבר שני: אם אפשר היה להשמיע לאברהם אבינו קסטה, שהוקלטו בה דברים מלשון חכמים מתקופת המשנה, אברהם אבינו היה מתפלץ. הוא היה אומר: מה זה, אני לא מבין, איזה מין שפה זאת.

אני חושב שכמות המילים הלועזיות שהעברית היום סופגת, היא לא יותר גבוהה ממספר המילים הלועזיות שהתערבו בזמן המשנה והתלמוד עם הפרסית, הארמית וכו'.

דבר שלישי: יש לי תחושה, אולי לא מדויקת, אבל תחושה, שטוהר לשון מעיד על משהו גועני. זאת אומרת: מה פירוש אתה חי בעולם, שהיום זה עולם רחב, עם כלי תקשורת ועם רדיו, עם תקליטים, זמרים שנוסעים ממקום למקום, אתה לא יכול לדבר על הסתגרות של כפר גלילי מלפני הרבה שנים? איך אפשר בכלל?

דבר אחרון: הלשון היא בסך הכל תמונה שלך, ראי. אם מישוה יאמר לי: העברית שלך עשירה, הרי זה משום שאני מתעניין בהרבה תחומים. למשל ספרות חסידית, אני קורא אגדות עם חסידיות. אני קורא ספרות מוסר, אני לומד דף גמרא, אני לומד משניות, לכן באיזה שהוא אופן העברית הפרטית שלי היא יותר עשירה מהעברית הרגילה. זאת לא עברית מודולרית, זאת לא עברית תעשייתית. כשאני היום משתמש בביטוי 'נכנס בעובי הקורה', אני יודע בדיוק למה התכוונו חכמים כאשר הם אמרו 'בעובי הקורה', אני יודע להשתמש ולכן אני משתמש כל כך הרבה בביטוי הזה. אבל כאשר מישוה אינו יודע, והוא משתמש, אתה מרגיש שאינו יודע כלל מה המקור, לא כל כך אכפת לי שאינו יודע, אבל אם הוא מתהדר ואתה רואה שזה דבר חיצוני, ורק נדמה לו שהוא צריך לדבר כלשון עשירה. אם לאנשים עולם מושגים דל, עולם תרבותי דל, מובן שלשונם דלה. אם הם יונקים מתרבות שבאה מאר"ב, כמובן שיש בה נקודות כאלה. אילו היינו קוראים ספרות רוסית, ודאי היו מדברים על טבק רוסי. לכן אני בכלל לא מודאג מעניין הלשון. אם אני מודאג, הרי זה ממה שקורה לנו כעם. וכאן אני מסכים עם משה שמיר. מה אנחנו עושים, מה אנחנו קוראים, מה אנחנו לומדים, מה העולם הפנימי שלנו, הלשון היא רק הראי.

משה שמיר: הבעיה אינה זאת שהכותבים עברית, המדברים עברית מכניסים מילים לועזיות, שאברהם אבינו היה נרעש לשמען. הבעיה היא שרבים משתמשים מן העברית, בורחים מן העברית. הצריכה התרבותית של ילידי הארץ, המצב של העברית היום הוא לא זה שעוד לא היגענו לכך שכל העם כולו דובר עברית. אלא שכבר הגענו לכך שרבים מאלה שהעברית היא לשון-אמם — כבר יורדים מן העברית. הצריכה התרבותית של חלקים מכריעים בציבור שלנו מכוונת אל הלועזית ונותנת העדפה ללועזית.

ששון סומך: אולי תרשה לי לשאול אותך שאלה: האם אין אתה מצמצם את ראייתך לקבוצה אליטיסטית מסויימת בתוך חברה ושוכח כשמונים אחוזים מן העם שלא כל כך קל להם לקרוא טקסט בשום שפה זרה? האם כך זה כל העם? האם השכבות הרחבות של העם מפקירות את הלשון העברית? איך יפקירו אותה? לאן יפקירו אותה?

משה שמיר: עניין הלשון הוא חלק מתרבות חיים שלמה. הזכיר חיים באר זמרים, הורד סטיוארטס האלה, עם ההתעלפויות ההמוניות, עם הרבבות ההולכים לשמוע, אין כאן רק גילוי של התרגשות מוסיקלית. רבותי, הבה לא נרמה את עצמנו. יש כאן המשיכה אל החוץ. אנחנו מדברים פה על הלשון. ומה שרציתי לומר הוא וזה המשפט הראשון שלי ואני מוכן לסיים בזה: אל נשלה את עצמנו שיש לשון לבדה.

אין לשון לבדה. הלשון היא חלק ממעגלות החיים, מאורחות החיים החברתיים, ואני טוען שהעם בישראל מקים את חייו והורס אותם בעת ובעונה אחת. אני טוען שיש התבוללות, אני טוען שהעם בישראל מתיישב על מזוודות ומכין את הגלות הבאה, בנפשו. מתנגד ומכין, מתנגד ומכין. וזה האסון שלנו. ואנחנו לא במצב שהכל בטוח. הכל בטוח, אומרים אלה שאומרים: בואו נפסיק לעבוד ונחיה טוב על מה שיש עכשיו. לדעתי: לא הכל בטוח והעברית בכלל זה. מה שקורה בכלכלה שלנו, בביטחון שלנו, במוסר שלנו — קורה גם בלשון שלנו.

חיים רבין: אני חשבתי, אולי בטעות, שאנחנו נענה על כל שאלה לחוד, ועל כן אני מבקש לענות על שאלה ב"ת גימ"ל ביד, אבל אתייחס קצת לדברים שנאמרו כאן. אני מצטער שלא יכולתי להביא את תלמידי מן השיעור בסוציולוגיית הדיאלקטיקה, מדע הלשון והחברה, כדי שישמעו את הדברים האלה, מפני שכמה מהדוגמאות שהובאו פה כל כך טיפוסיות לזמננו. ד"ר אטר הביא שתי דוגמאות יוצאות מן הכלל. קודם כל את אהרון מגד שרוצה לחזור ליידיש, בעצם לא לחזור, אלא ללמוד יידיש. מגד מדבר על העברית כלשון קשוחה ועל היידיש הוא אומר, "שיש לה הכל". אבל זאת תופעה טיפוסית לזמננו. אותה תופעה קוראים לה 'בעיית הניכור'. העולם שלנו קשה לחיות בו, אנחנו מאשימים את החברה, את הורינו, את המדע, את העיתונות, על שאנחנו מנוכרים, מפני שאין אנחנו מבינים מה הסיבה האמיתית לרגשות הניכור שלנו. אחת הדרכים היא לחפש את הסיבה לעבר. אנחנו רוצים לצאת מן העולם הזה, וללכת לאיזה מקום מבטחים. זה כולל גם את שפת הילדות (האמיתית או המדומה): יידיש, לאדינו, או ערבית מרוקאית. אנחנו נמלטים מן העולם הזה אל משהו רומנטי, יפה, וזה לא קשור לשאלה, איך יידיש היתה באמת, והחברה שדברה יידיש. בכל מקום בעולם היום, אנשים חוזרים אל הלשון של אבותיהם, אל הלהג של אותו כפר שבאו משם. באנגליה יש היום התלהבות עצומה לדיאלקטים, שרובם כבר מתו. למה יש לנו כל החגיגות העדתיות? מפני שבאמת האנשים רוצים לחזור לתרבות ההיא? — לא. גם הזמר החסידי הוא בריחה מזמננו.

התופעה של יהודית אוריין, זאת היא תופעה כלל תרבותית. יש הרגשה וכמעט בכל העולם, בין אנשים ברמה מסוימת של אינטלקטואליות, ששפה שניה פותחת עולמות. אומרים שאדם הלומד לשון שניה, מקבל גם נפש, נשמה נוספת, ואני חושב שזה גם נכון במידה רבה. טוב לדעת לשון שניה. אולי אחת הסיבות שהוראת האנגלית או הערבית אצלנו כל כך גרועה, היא שהתלמידים יוצאים עם לשון שימושית, במקרה הטוב ביותר, יכולים בערבית לקנות בחנות, או באנגלית להזמין טקסי בני-יורק או לקרוא את ההוראות על קופסת שימורים. אילו היינו מלמדים את הלשונות האלה כך שאנשים היו נהנים מספרותן, זה היה מעשיר את תרבותנו, בלי להזיק ללשון העברית.

איני רוצה להיכנס עכשיו לשאלת המילים הזרות. אפשר להתווכח על זה בלי סוף. וגם בשימוש במילים זרות. האם היית פורסם לאחרונה? הראית את כל המקומות, בתי המלון, בתי הקפה והחנויות הנושאים שמות אמריקניים? אין סוף. אבל היום אלה שמות אמריקניים, מחר אלה יהיו שמות רוסיים, מחרתיים אלה יהיו שמות יפניים — כבר התחילו בכמה מקומות להופיע שמות יפניים. זאת היא תופעה פסיכולוגית מעניינת מאוד. יש בירושלים מקום הנקרא 'בורקאס קורנר' — זה כתוב רק בעברית לא בלועזית, ובורקאס אוכלים בדרך כלל רק ישראלים. זאת אומרת, אותם הילדים שאוהבים לאכול בורקאס, אוהבים שזה ייקרא לא 'פינת הבורקאס', אלא 'בורקאס קורנר'. זה נותן להם איזו הרגשה שהם בעולם הגדול. אבל אני חושב, שאלה הם עניינים פסיכולוגיים כל כך שוליים, שזו למעשה רק תופעה שמציקה במקצת, אבל היא קיימת כל הזמן. הרומאים קראו למוסדות בשמות יווניים. ברוסיה קראו שמות בגרמנית או בצרפתית. יש לי תמונה של אמי כאשר היתה בת 17 בתחילת המאה באוקראינה, בעיר קרמנשטוק. כאשר הופכים את התמונה, הפירמה שעשתה את הצילום קראה לעצמה Decadence, באותיות רוסיות. האם הלשון הרוסית התמוטטה בגלל הנוהג הזה?

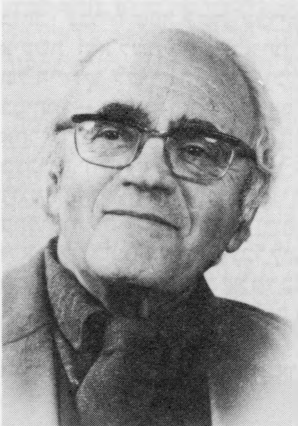
עכשיו, כמה מילים בנוגע לתרבות הלשון ולהכוונת הלשון. אני רוצה להכריז קבל עם ועדה, כי אף על פי שיצא לי שם שאני נגד נורמטיביות ונגד כיוון לשון: אני בעד הכוונת הלשון. אני חושב שזה דבר חשוב ביותר, שכל לשון תרבותית יש לה מערכת של נורמות, שהן לאו דווקא הנורמות שכל אחד שומר עליהן, אלא שהן קיימות כערכים בתוך החברה. החברה צריכה לשון בריאה, וכל לשון בריאה — אין לה צורה אחת בלבד. יש לה צורה לדיבור, צורה לסלנג, צורה לטכניקה, יש צורות רבות מספרות, צורות רבות לצרכי המדע וכו'. בארצות מסוימות יש גם לשון מיוחדת בשביל ציידים, שצריך לדבר בה בשעת הציד. זה דבר הכרחי בלשון. בין הצורות האלה ישנו סוג אחד, שאנחנו קוראים לו הלשון הרשמית, הלשון הכתובה של העיתונות, של ספרות מדעית, של מכתבים רשמיים. של נאומים פוליטיים במערכת השלטון.

אם כן, הנורמטיביות אינה אלא כללי הדקדוק של הלשון הרשמית. השליטה בכללים אלה נחוצה לכל אדם, כשהוא רוצה להתקדם במקצועות מסוימים. כשהוא רוצה להיות פקיד, או מורה, או איש מדע, הוא צריך להשתמש בלשון הזאת. צריכים בבית הספר לפתוח את הלשון הזאת בפני התלמידים, על ידי זה שאנחנו מלמדים אותם את כלליה, כדי שאם פעם יצטרכו לכתוב מכתב לשם קבלת עבודה מכובדת, או להתלונן על משהו בפני משרד ממשלתי, שיעשו זאת בלשון שמעוררת כבוד. זאת היא לשון מיוחדת, לשון קומוניקטיבית ברמה מכובדת. יש לה מקום גם במאמרים, במאמרי רקע בעיתונים, במאמרים ראשיים, ועוד.

הלשון הזאת נלמדת בבית הספר. אני חושב שהיא צריכה להיות לשון דיבור של המורה. וכאן המקום להכוונת הלשון. כדי שהלשון הזאת תפעל, צריך גם לכוון אותה. הכללים שלה צריכים להיות פתוחים בפני כל אדם, זאת אומרת להיות כתובים, וטוב שייקבעו על ידי איזה מוסד. בצרפת זה משרד החינוך, אצלנו זאת האקדמיה ללשון, ובאנגליה — ששם כנראה יכולים לעשות את הכל גם בלי מוסדות — הכללים קיימים וכל אנגלי מכיר אותם. יש איזו הסכמה. האנגלי הוא איש ההסכמה המובהק, הוא יודע איך לפתח את זה. כל עם לפי דרכו: למשל, בגרמניה המערבית מתנגדים לנורמטיביות. בגרמניה המזרחית מהללים את הנורמטיביות. אך

גם בעמים השונאים כביכול את ההכוונה, קיימת לשון רשמית בעלת נורמות קבועות וזו גם הלשון המרכזית הנלמדת אף בקורסים בחוץ לארץ. אבל הלשון הזאת איננה יחידה. לידה צריכים להיות שאר סוגי הלשון.

זה לא אותו דבר כמו 'תרבות לשון'. מה שמר באר אמר, זו הגדרה יפה מאוד של תרבות לשון. לשון תרבותית היא לשון שמכירה את עצמה ואת האפשרויות שלה. לשון תרבותית היא לשון של אדם, שיכול גם לקרוא ספרים עתיקים יותר, במקרה שלנו את התנ"ך ואת ספרות חז"ל, של אדם היכול להיות בהרבה סוגים של לשון, שגם יודע את הדיאלקטים, שמתמצא. זאת היא תרבות לשון, מפני שרק תרבות לשון תביא לידי שימוש עשיר בלשון, בכל מצב שצריך, יהא זה נאום, ספר, שיר או משהו אחר. אדם המחפש במילונים כדי לחפש את המילים לשיר שלו, אולי הוא צריך להזכיר לעצמו מילים שהוא בעצם יודע, אבל אם החיפוש במילונים מביא לידי כך שהוא משתמש במלה רק מפני שגילה אותה זה עתה במילון, אני חושב שזה אדם חסר תרבות לשון. הוא צריך להכיר את המלה מאיזה מקום אחר, ויהא זה רק מתוך זיכרון עמום של משהו שקרא פעם.

חיים רבין: העברית מוכיחה, שהיא יכולה לעמוד בדרישות של עולם משתנה במהירות מסחררת. כמעט אין ספרות המתרגמת יותר מאשר בעברית. זה סימן של בריאות ממשית גם של לשון וגם של חברה.

יש עוד דבר: תרבות לשון היא לשון לא-אלימה. משה שמיר אמר דבר חשוב מאוד: שהחברה היא הקובעת בתכונותיה של הלשון. הלשון שלנו היום מחוספסת, לפעמים מכוערת, לפעמים אלימה, מפני שהחינוך שלנו האנטי-גלותי דוקא פיתח טיפוס עצמאי, מחוספס, אדם שאינו יכול להגיד 'תודה' ו'בבקשה'. ועד שאנחנו נשנה את זה, לא נוכל מבחינה זאת לשנות את הלשון.

אבל אני רוצה לומר כאן עוד דבר למשה שמיר. אתה דיברת על הגולה החדשה, על היורדים שלנו באמריקה. אבל לפי כל מה שאני שמעתי וראיתי, הם אולי הקבוצה הנאמנה ביותר לעברית ומתרפקת עליה.

הוזכר כאן שביאליק אמר, כי "הלשון העברית תחזור לאיתנה בעוד כמה דורות". מה זאת אומרת, 'תחזור לאיתנה'? היא תהיה לשון אמיתית כמו כל הלשונות. אי אפשר לחיות עם לשון, לפי שיטה של נישואים תוך שמירת הבתולים. אם כן, אני חושב שכאשר העברית תחזור לאיתנה, בעוד דור או שני דורות, יכול מאוד להיות שאנחנו לא היינו מכירים אותה, היא תהיה לשון לגמרי אחרת, כי היא תבטא את רוחו של העם שיהיה אז. הוא יכול להיות עם תרבותי, הוא עוד יוכל לקרוא את התנ"ך, אולי עוד יקרא גם את הספרות של ימינו, אבל העברית כבר לא תהיה העברית שלנו. זה הקרבן שאנחנו מביאים על שהחינוך את העברית בדיבור. העברית לא היתה מתה, היא היתה חיה בתור לשון כתובה. אנחנו החזרנו אותה לדיבור. הספרות העברית החדשה התחילה באקט של מרד נגד העברית 'היפה', בנטישת הלשון התנ"כית על ידי מנדלי מוכר ספרים והחזרת הלשון המעורבת, שחשבו אותה אז למכוערת, ושהוא החזיר אותה מפני שראה שאי אפשר לייצג יהודים בני זמנו, דוברים יידיש, בלי כל הביטויים מהתלמוד, מהמשנה והמדרש. הוא לא יצר דבר חדש, אלא חזר ללשון, שבאותו הזמן מי שאינם 'משכילים' השתמשו בה, זה היה אקט של מרד, זה היה המרד הראשון בעברית היפה, הטובה, המוכשרת והעדינה. אנחנו הולכים באותה הדרך, וכנראה מוכרחים ללכת בה, מפני שאחרת העברית לא תחיה. כל שפה חיה משתנה והופכת לשפה אחרת. האנשים משתנים, וגם הלשון. אולי חבל, אבל הכרחי.

ששון סומך: לפני שנעבור לצד ה'פסימי', אני רוצה לנסות ולחדד את הדברים. מה שקרה בעברית, בדורות האחרונים, זה דבר שלא יאמן. בלשנים בעולם עד היום אינם מאמינים שהעברית הפכה לדיבור. יש בלשן ידוע, שעוד לפני שלושים שנה כתב: אומרים שבישראל מברכים את השפה הזאת של התנ"ך בגילגול מודרני! האם אתם לא מקשיחים לבכם עם העברית, שהיא כל כך גמישה היום, כל כך פתוחה. ואפילו היא ניתנת להשחתה, הרי זאת משום שהיא מאוד מאוד גמישה ומאוד מאוד פתוחה? אני שואל: האם לא יתכן שרואי השחורות טועים? אני שותף להרבה דאגות שלכם בעניין התרבות הכללית של החברה והכיוון הכללי שלה. וכן — הניתוק מהשורשים, האם לא יתכן שדווקא כל המהות הישראלית או האופי המיוחד של החברה ייעלמו ותבוא עליה, חס וחלילה, כליה, לא גופנית, אבל כחברה בעלת אופי לאומי-ייחודי, ורק השפה העברית היא שתישא, ותשמור על עצמה? כך בכל אופן הרושם שלי, שהשפה העברית תמיד תהיה היסוד הלאומי הייחודי החזק ביותר והיציב ביותר בחברה הישראלית. ואני שואל את משה שמיר קודם כל: למה להעמיס את כל בעיות החברה דווקא על הלשון?

משה שמיר: אנחנו לא חייבים בכל דבר להסכים זה עם זה. אני לשיטתי: תחיית הלשון העברית אינה נס שהתחולל בתחום הרוח או בתחום הפילולוגיה. תחיית הלשון העברית היא תוצאה מתהליך היסטורי מסוים, שבתחילה כמה מאות ואחר כך כמה אלפים, ואחר-כך כמה מאות אלפים, ואחר-כך כמה מיליונים, יהודים מכל העולם, נאספו לארץ הזאת כאשר כל אחד מהם הביא בתרמילו לשון אחרת, אבל בתודעתו הכיר כי הלשון העברית הקיימת כפי שהיא חייבת להיות חלק מן

הגיע למזרח אירופה, מאוד מאוחר. הרוסים התחילו לראות את עצמם כעם ולא כממלכה רק במאה ה-19. זאת אומרת זהו מושג חברתי חדש. והנה הערכים מפרפרים בזה, מפני שהם אינם יכולים להחליט האם הם מוסלמים, דוברי ערבית, או האומה ערבית הגדולה, והם גם סובלים מזה. זה לא תמיד אותו הדבר, האדומים או עם ישראל בימי קדם לא היו עם כמו שאנחנו עם. ובימי הביניים לא היו עמים במובן שלנו בכלל אלא היו קבוצות אתניות. כמו שיש היום בלבנון. לבנון היא מבחינה זו ארץ של ימי הביניים. אם כן, אנחנו בכלל לא יכולים להשוות את מעמד העברית החדשה או הישנה. שם ואצלנו פה. ואצלנו אפילו אלה ששוללים את מדינת ישראל, החרדים, הם גם כן דוברי עברית. הם חיים בעברית, ואם אתם רואים היום את הכרוזים שלהם, זה מלא עברית מדוברת. הם כותבים כך מפני שהם דוברים עברית שורשית עממית, עם כל השגיאות, מפני שאינם רואים את עצמם חייבים בעברית הרשמית, היפה. ועל כן אנחנו יכולים להגיד שכאן יש לשון של עם. כל זמן שהעם הזה יהיה קיים כעם, הלשון תהיה קיימת, והיא קיימת גם בשביל אלה שיוצאים אבל אינם מחזירים לגמרי את קשרם אל העם שממנו הם באים. אבל היורד באמריקה, וכל יהודי אמריקני יגיד לך את זה, הוא לא יהודי. הוא ישראלי. יש פער עצום, תחום בין היהודי האדוק, הקונסרבטיבי, האורתודוקסי, הרפורמי — כולם יהודים לפי הדת ואמריקנים לפי החגים. היורד אינו בדרך כלל יהודי לפי הדת, כי הוא אינו משתתף בבתי הכנסת שלהם, ועל כן בשבילם אינו יהודי, אבל הוא ישראלי, הוא שייך לעם אחר, ואנחנו צריכים להבין את זאת. הלשון העברית של היום שייכת לא לעם ישראל, אלא למדינת ישראל, לעם הישראלי ולא לעם ישראל.

משה שמיר: הדבר החשוב ביותר ששכחת, שאין עם ישראל ככל הגויים. הרי זה שיש בהווייתו גם דת וגם לאום, ואין זה מתקיים בלא זה. יהודי הגולה הם חלק מאתנו, ואנחנו עם אחד.

משה אטר: זאת כבר אידיאולוגיה.

משה שמיר: מה פירוש אידיאולוגיה? זו עובדה היסטורית, אשר ממנה נובעות יתר העובדות, שהם נאבקים אתנו, ועושים לעזרתנו, ומתחננים בנו, ומשתדלים עמנו — בהסכמה או בריב, בהישג או בכישלון.

משה אטר: אבל זאת עובדה לשונית.

משה שמיר: זו גם עובדה לשונית. הנה בארץ-ישראל אנחנו עם אחד — ויש לנו עדיין שרידי לשונות זרות.

משה אטר: יש לי לומר הרבה מאוד ולכן אני מבקש סליחה אם מרוב קיצור אולי יהיו דברי בוטים יותר מאשר כוונתי.

אפתח נא בדבריו של חיים באר, אשר אמר: ברית בין הבתרים. הביא זאת כדוגמה לכך שהעברית שבתקופה החדשה היא שפה אחרת, מנותקת לחלוטין מן לשון הקודש וכיוצא בזה. דומני שזה לא נכון. ודוגמה זו מוכיחה. מפני שאותו משורר, כותב, האומר ברית בין הבתרים — אינו אומר זאת אלא מתוך שהוא בעקיפין, ובעקיפי עקיפין, במודע או שלא במודע, נוגע במושג הקודש של ברית בין הבתרים, אחרת אין טעם לכל העניין, ולכן זה בכל זאת המשך של הקודש. ולכן ההמשך גורר המשך אחר, ולכן העברית החילונית, המכוונת, המנותקת מן הקודש, שבפינו היא המשכה של השפה שהיתה לשון קודש, ולכן גם היא תביא אחריה המשך אחר, שאין אנו יודעים עדיין מה הוא אומר.

והדוגמה האחרת של באר, גם היא מעידה כנגדו, מה הוא טוען? כי העברית שבפיו, שבכתביו עשירה מפני שהוא קורא, הוגה בכל מיני טקסטים בעברית. מכיוון שאתה קורא בגלילים עתיקים, בעברית, מכיוון שאתה חושב בלשון זו, לכן לשונך עשירה. אבל אילו היית חושב במקום זה בלשון אחרת, ומתנתק מן העברית, ומה שיש לך זה רק המעט שלמדת בילדותך ובבית הספר, וכל השאר אינו שלך, אז גם העברית שלך תהיה עניה ודלה. כוונתי העיקרית היא להדגיש דבר אחד — אנו, כאן, לא נוכל

המציאות הארצישראלית. למה באו לארץ הזאת ולא לארץ אחרת? למה באו תחת הדגל היהודי? — כי אותו תהליך היה תהליך של חזרה אל מהות היסטורית, אל עבר היסטורי. נצחונה של העברית נבע מכך שהיא היתה התשובה האפשרית היחידה, לגבי ההווה והעתיד. כאשר בא מישו מהונגריה שלא ידע עברית, ובא מישו מסלוניקי שלא ידע עברית, ובא מישו מוורשה שלא ידע עברית והם עבדו יחד בחפירות בורות לפרדס בכפר-סבא — בעל-כורחם דיברו עברית. ניצחון העברית היה חלק מתהליך היסטורי גדול.

אותו גוי שהתפעל כל-כך מתחיית הלשון העברית, אילו ידע את הסיפור של עם ישראל בדורות האחרונים, היה אולי מתפעל יותר ומבין יותר — כי הוא מכיר בדבר הרבה יותר גדול וכביר בחשיבותו, בנס של תחיה. אם אנו אומרים שאנחנו בזמן של אתחלתא דגאולה — הרי זה משום שבעם ישראל התחוללו בדורות האחרונים ובדור האחרון כמה מהלכים, שבמסגרת המושגים ההיסטוריים המקובלים היום מהפכות ללא-תקדים, מופלאות וחשובות. אחת מהן היא תחיית הלשון העברית, שבמסגרתה היו הישגים, ויש הישגים מצויינים וחשובים.

יחד עם זאת, אל נשכח, העם היהודי הפסיד או נטש כמה מקורות רציניים מאוד לחיות הלשון העברית שבפיו. למשל, התפילה והזיקה לתפילה ולעברית כלשון הקודש. מצד אחד שמחנו להשתחרר מלשון הקודש, אבל בוותרנו על הזיקה החיה היום-יומית ללשון הקודש, לא נוכל לסמוך על כך שהעברית תתקיים בזכות איה כוח מסתורי. ידידי ששון סומך. אין לנו חיל מילואים, שמתפלל שלוש פעמים ביום בארה"ב. העברית עם כל כוחה המסתורי לא תקום לתחיה בארצות הברית. היא תזכה לעדנה רק כחלק ממהלך היסטורי, אם יהיה כזה, כגון גל עליה חדש — אם יהיה. אני מקוה שיהיה, אבל בשום אופן לא בגלל איה גורם מסתורי. הגעגועים לעברית אם ישנם הם של קבוצות יורדים בעיקר — ולפי דעתי דינם כדין הגעגועים של האיטלקים לאיטלקית ושל היידישאים ליידיש וכו'.

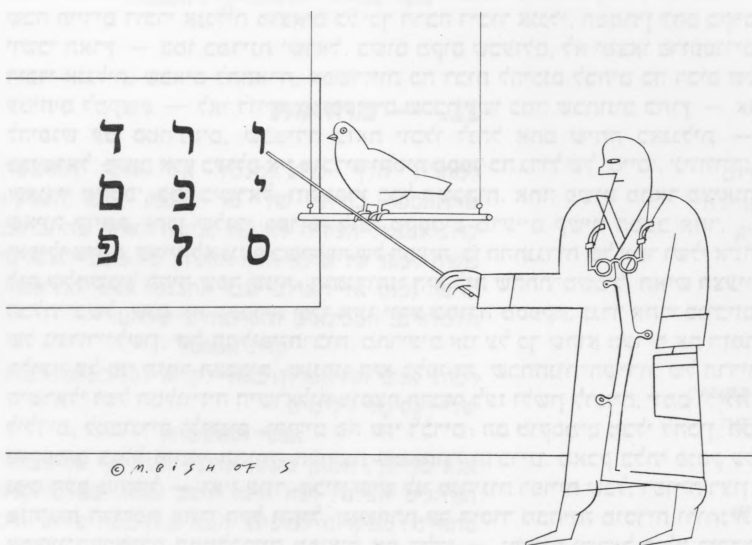
ששון סומך אמר קודם, שאם חס וחלילה, החברה הישראלית תחדל משום מה להיות אותה מסגרת המהדקת היום את כולנו בתוכה, לרבות את העברית — הרי לעברית כלשון יהיה אולי בכל זאת איה קיום, כפי שהיה לה בעבר — קיום חצי נסי, חצי לא רציונאלי, כאילו יש לה איה נצח שאינו קשור בקיום היהודי הלאומי בארץ. ואני אומר: לא ולא. אולי אפשר היה הדבר כאשר היהודים טלטלו עמם את ספר התורה, ואת קובץ ההלכות שהתחבר מאז ימי המשנה ועד הדור שלפניהם, שאז ממילא טלטלו עמם את העברית, כי היא היתה חלק מאותו מטען טבעי. היום הם לא יטלטלו עמם את העברית. היום אם לא ארץ-ישראל — אין שום גורם מאחד לעם היהודי. פרט לחסידי סאטמר ודומיהם, שאצלם, בדרך נס, מכיוון שיש לשמור על תורה ועל החומש, על הירושלמי, ועל המשניות, תישמר גם העברית באיה מקפא עמוק, הרי במובן הרחב מזה, של עברית בגולה, שכלל לפנים צעירים וצעירות, רבנים וקהילות, זה שאפשר את עליית העברית מגולה מרח אירופה לארץ-ישראל — במובן זה אין עוד קיום לעברית, רבותי. אם לא בארץ-ישראל, סביב ארץ-ישראל, סביב החברה שאנחנו בונים פה, בחיותה וביחודה — תתנון העברית ותיעלם.

חיים באר: במסגרת עניין שעסקתי בו, עברית על כרוזים שחיברו קנאים שלנו, החרדים, כנגד בן-יהודה. זה כבר סיפור של 100 שנה. עניין חילול הקבר שלו הוא האירוע האחרון במאבק שנמשך 100 שנה. בדרך כלל חוקרים את עניין בן-יהודה מהצד שלו ושל החוגים שלו, אבל איש לא בדק, עד כמה שידוע לי, מה כתבו החרדים. ישנם כרוזים מאוד מעניינים, שחלקם נשמרו, ואחד כותב שם, אנחנו מדברים לשון הקודש, ואתם מדברים שפה חדשה, בזויה, שהיא העברית. ובאמת מה שקרה במאה השנים האחרונות בארץ-ישראל, מאז שבן-יהודה וקודמי הפכו העברית ללשון מדוברת, הוא, שנוצרה כאן שפה חדשה, שהיא יונקת עדיין, אבל יש לה כיוונים חדשים, חילוניים בעיקרם, זאת שפה חילונית שאם היא משתמשת במקורות הקודמים, היא עושה זאת בדרך כלל, בדרך אירונית, בדרך של לגלוג, בדרך של חילון. אם, למשל, משורר עברי כותב: ברית בין הבתרים, הוא משתמש בזה באירוניה, בתור משגל — הכרית זה כמובן הגבר, בין הבתרים זה רגלי האשה. זה הקו האחרון של החילון, אבל זאת שפה שהיא הופכת להיות שפה חילונית. העברית מפרפרת עדיין עם הגעגועים ללשון הקודש, אבל היא בהחלט כבר לא לשון הקודש; ואם היא לשון חולין, יש ללשון חולין עם ככל העמים, יש לה היגיון משלה. ואני שמח על הדברים האלה. אבל אין לי ספק שנוצרה שפה, נוצרת שפה חדשה, עם כללים חדשים.

ששון סומך: אני רוצה להבהיר דברים שאמרתי. לא התכוונתי להתפוררות החברה מבחינה פיזית, אני התכוונתי שהתהליך הזה, שאנחנו רואים אותו היום, התרבות, החוויה הישראלית, יכול להוביל לכך שהחברה הישראלית והתרבות הישראלית יאבדו כל צביון ייחודי משהלך ויהיו מעין העתק עלוב של התרבות האמריקנית וכו', ואז, כך אני סבור, לא יישאר לנו דבר משותף ויציב, מלבד השפה העברית. כאן נוצרה לראשונה מזה כאלפיים שנה קהילה דוברת עברית, זאת אומרת: אדם נולד בשפה הזאת, בונה את עולמו לפי מושגי השפה הזאת; הוא חושב בה עד אחרית ימיו, גם אם יגור לקצוות העולם, 'מבנה המוח' שלו, מבחינה מושגית, הוא העברית.

חיים רבין: אני חושב שאנחנו צריכים להבהיר לעצמנו מעמד העברית בארץ ומעמד העברית בגולה, לא אצל היורדים. היורדים הם ישראלים כחול. עם הקמת הישוב בארץ ובעיקר עם הקמת המדינה, העם היהודי התחלק לשני עמים. מצד אחד יש עם מודרני, שהם הישראלים, פלוס היורדים פלוס אלה שרוצים לבוא לישראל. וכמובן שיהודי יכול לבוא, כפי שגם הרבה גויים באים הנה, ונעשים חלק של עם ישראל ומדברים עברית יפה. לעם אפשר להצטרף.

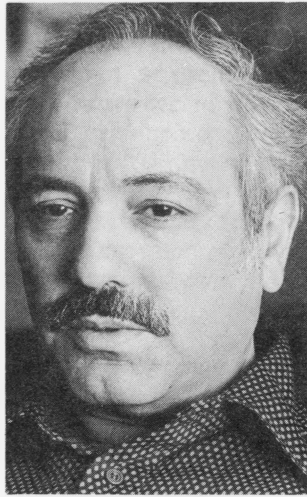
אבל מצד שני — יהודי הגולה, אלה שאינם ציוניים ואינם רוצים לבוא או הם ציוניים ואינם חושבים לבוא לישראל, הם מהות לגמרי שונה. הם מהות מימי הביניים, שאני הייתי קורא להם בשם 'מילת', מסגרת שהיתה מקובלת בתקופה העותומאנית, זאת אומרת קבוצה אתנית דתית, אבל ללא התכונות של עם מודרני. אל תשכח שהמושג של 'לאומיות' נוצר באירופה למן המאה ה-14, תחילה במערב אירופה, ואח"כ

ששון סומך: אז למה משמיעים את זה?

משה שמיר: על זה אנחנו בוכים. צא פה לרחוב — 80 אחוז מהעסקנים בתל-אביב יש להם שמות לועזיים.

כל נערי ישראל ונערותיה מתהלכים עם כתובות לועזיות על בגדיהם. אז מה — האנגלית מנקרת את עיני? כלום אכפת לי שהם ידעו את שפת שיקספיר? לא. מה שמפריע לי הוא שמאחורי השטחיות הזאת, האפס-תרבות, הכמה-מילים אנגליות, מסתתרת הכמיהה אל העולם ההוא, משיכה אל הזול שבו. מי אשם? — הנה בימים שיש שר חינוך דתי בישראל, מציגים כבר שנה שלישית סידרת טלוויזיה אמריקנית, הנקראת 'בית קטן בערבה', והיא סידרה של הטפה מיסיונרית נוצרית ושיר תהילה לחיי אמריקה.

ששון סומך: אני שואל:
האם לא יתכן שרואי
השחורות טועים? אני
שותף להרבה דאגות שלכם
בעניין התרבות הכללית של
החברה והכיוון הכללי
שלה. השפה העברית תמיד
תהיה היסוד הלאומי
הייחודי, החזק ביותר
והיציב ביותר בחברה
הישראלית.

ששון סומך: אתה מאשים את העם?

משה שמיר: אני מאשים את העם שפניו כפני מנהיגיו.

ששון סומך: זה מה שמציגים לעם. למה לא מציגים סריה עברית? למה לא כותבים סריות עבריות?

משה שמיר: מכיון שאתם, האקדמאים, אתם כותבים את כל ה'פייפרס' שלכם, בלועזית. אתה אולי לא, אחרים כן. בטאונים אקדמאיים נושאייהדות, כבר אני מדבר על ביולוגיה או על תורת השרצים באפריקה, אלא על יהדות, על היסטוריה יהודית, על ספרות עברית, על שירה — מופיעים באנגלית. למה? מפני שאם אני אפרסם את זה בארץ, מי ידע את זה? ר' משה. אבל אני רוצה שגיימס בונד ידע כדי שאקבל 'סאבאטיקל' בניו-יורק. זהו.

חיים רבין: אצלנו היתה הצעה להוציא מאמרים באנגלית (אחרי שהופיעו בעברית). כמעט כל חברי המכון למדעי היהדות הצביעו נגד ההצעה. כל החומר שהמכון שלנו מפרסם, יוצא בעברית.

משה שמיר: פרופ' רבין, פתק ששלחת לי לפני חמש דקות, ואני קורא: "אני מצטער שאין לי מספיק תדפיסים, אבל בוודאי יש לך גישה לכתב-העת, Studies in Zionism של אוניברסיטת תל-אביב."

חיים רבין: הם היו היחידים שביקשו ממני מאמר על תחיית הלשון.

ששון סומך: אינני יכול לסכם, בין משום שאנחנו באמצע הדיון, בין משום שאני לא כל כך נייטרלי, ואתם חשתי בוודאי את עמדת. בכל אופן, הוויכוח תם אך לא נשלם. אתם נכנסתם עכשיו לבעיות כל כך מהותיות, כל כך חשובות, ודווקא כאן עלינו להפסיק מקוצר זמן. לכן הצעתי, שאחרי שנפרסם את הדיון הזה, ב'עתון 77', אני מזמין אתכם לכתוב המשך, להגיב על הדיון עצמו, ואנו נפרסם גם את ההמשך הקטוב של הרב שיח הזה.

ועוד זאת: בדעת המערכת לזמן דיון נוסף שיתמקד בבעיות הלשון בספרות היפה: השירה, הסיפורת והדרמה.

עקד

הופיעו: מחברות 'עקד' מס. 1 — חלב שחור; שירים על הוויית השואה מאת משוררים יהודים בלשונות העולם (תרגום); **דב סדן**; אבני שעשוע — מסות על ענייני תרגום.

משוררים צעירים יוכנז בן-דור; מביא עלי מחשבות זרות. **מרגלית מתתיהו**; קלעים לבנים. **רותי בן-יצחק**; נקודות השקפה; **משה אלקיים**; והילד ההוא מן המזח המאיים; שירים;

פרוזה משה אלקיים; עיט קדומים, שמשות ההיכל; פואמה. **ל. ברוקשטיין**; שלוש הסטריות (נובלות. תרגום)

עומדים להופיע ראובן בן-יוסף; שירים מן הקו (שירים ממלחמת לבנון). **גדעון שונמי**; מסות על איבסן.

בשיחה זו להקיף עולם ומלואו, ואת כל הבעיות הכרוכות בעברית ובחברה, ובהתחדשות האומה העברית וכו'. אנו מדברים על מעמדה של העברית בחייו. לעברית כמו לכל לשון, יש כמוכן פנים לכאן ולכאן. היא גם מופעלת מן הסביבה החברתית, היא גם פעולה עצומה על סביבותיה. אין דוגמה יותר טובה לכך מאשר גורלה של העברית, והתפקיד אשר היא מילאה בהתחדשות האומה והמדינה. אבל דווקא משום כך, עלינו לראות את הדבר באופן אובייקטיבי, זאת אומרת את התהליך ההיסטורי אשר עליו עמד גם שמיר, ועלינו להיזהר שלא להיגרר אחרי תיאוריות אשר יכולות להסביר את הכל.

אפשר — מה שקרא הוא, שמתוך סיבות היסטוריות, חברתיות, באו לכן דוברי כל מיני שפות, והחלו לחדש את הלשון העברית בתור לשון משותפת בשבילים, אבל עשו את זה באופן מודע, באופן תכליתי, גם בכורח המציאות ומתוך שהתמודדו עם מציאות זו, התכוונו לפתח אותה, להרחיב אותה; ויודעים אנו מה רבים היו המאמצים שהירושלמים של בן-יהודה השקיעו בחידוש העברית וחיפשו גם דרכים חדשות.

ברור שהשפה מתחדשת, והעברית היא חיה והיא לא מה שהיתה בימי ההשכלה, היא מוכרחה להתחדש, אבל היא המחייבת אותנו לראות את המציאות האובייקטיבית הזאת; זאת אומרת גם את העובדה שאנו חידשנו ומחדשים את העברית, וגם את העובדה שקיבלנו אותה מפי דור שלא היה דובר עברית. ועדיין חיים בסביבה שהעברית עדיין אינה מגובשת; ולא כמו הפיגית ולא כמו שפה אחרת, נורמלית. לכן העברית בוודאי תהיה בעוד דורות אחדים אחרת, אבל לא על זה אנו מדברים. אלא אם היא תוכל בכלל למלא את תפקידה של לשון לאומית, מפני שכדי למלא תפקיד זה, עליה להתמודד על חיה, במציאות חברתית היסטורית מסוימת, ובמציאות זו שום דבר לא מובטח, וביאליק הוא שהדגיש את זה, הלון והדגש. הוא הדגיש כי הלשון עברית תהיה, תתקיים רק אם תהיה לשון של הכרח לדובריה, זאת אומרת שהיא תהיה לשון חיה של דובריה. והעברית של היום, כפי שראינו, עדיין דובריה אינם חשים אותה כטבעית בשבילים, ושמענו כאן כל מיני תירוצים לכך. למשל, נוסטאלגיה, מתגעגעים לרומנטיקה של העבר. זה אחד התירוצים כמוכן. בכל שפה אפשר למצוא תירוצי רומנטי, שבגללו מחדשים את העגה העדתית וכו'. אבל כנגד זה, הרומנטיקה הזאת אינה מסבירה את מה שמתרחש בעברית; מפני שלעומת זה מוצאים גם שהנה מוצאים צידוקים ללועזיות, ולאו דווקא מטעמים רומנטיים. ולכן אנחנו רואים שהעברית מאבדת את מעמדה גם מבחינה כמותית, גם מבחינה איכותית. השאלה היא אם העברית תוכל בעוד דור או שניים, להיות הכריח הלאומי אשר יאחד את כל חלקי העם. הדבר תלוי בכך אם תהיה לשפה של 'נייטיבס', היא יכולה להיות שפה נהדרת, אבל שפה של נייטיבס היא שפה שהיא, כמו שקרא לה ביאליק, פלג-לשון. היא טובה לתחומים מסוימים. אבל אינה יכולה לשמש לכל דבר תרבותי. ומלחמת השפות, לפני 70 שנה, היתה על כך שרצו לחדש את העברית לא כשפת נייטיבס, אלא גם בטכניון, במדע, וכו'.

ואם רוצים שהעברית תוסיף להיות בעתיד שפה לאומית, זה תלוי גם בכך אם דובריה יחושו אותה כלשון שלמה, ובשביל כל עדיין אנו צריכים לא לקבוע לה כללים, אלא לטפח אותה כמו שמתפתחים ילד. אם חיים באר אינו דואג לבתו, אם הוא סומך עליה, אם הוא יודע שהיא יכולה כבר להתמצא בחיים ולהתמודד עם בעיותיהם — התוכלו לומר כי העברית היום יכולה לעשות זאת? מה שאנו מוצאים היום זה הדבר ההפוך. הרי זה לא יתכן שאנו לוקחים כדוגמה לנאמנות לעברית אם יחסם של היורדים בארה"ב. הלא אנו מדברים על יחסם של הדוברים בארץ, אשר ראינו כמה הם מבקשים להתנתק מן העברית, אם לרומנטיקה, אם לטכנולוגיה. ואנו צריכים עדיין לכוון אותם, והסכנה היא בכך, שדווקא העומדים בראש, המשכילים, הסוחרים, המורים, אנשי המימסד, המנהיגים, הם המתעלמים מן המציאות הלישונית והחברתית. הם טוענים דבר פשוט מאוד: למה לנו כל הצרה הזאת? בואו ונכריז כי הכל בסדר, אין לנו מה לדאוג, אין מה לטפח, הכל במאה אחוז. הגענו אל הנחלה עכשיו, בא המשיח, אין מה לדאוג. זאת התעלמות מן המציאות. ועל זה אנו מתריעים.

התוצאה היא, לדוגמה, שהילדים אינם יכולים לקרוא, מסיימי בתי הספר מקבלים תעודות בגרות ואינם מסוגלים לכתוב חיבור פשוט. אפשר למצוא מאה תירוצים לכך, אבל מי מבקש לדרת לעומק הדבר? לא משרד החינוך, לא המשכילים, לא הסופרים, זה לא מעניין אותם.

משה שמיר: פרט להולנד, פרופ' רבין יתקני אם אני טועה, אין ארץ לא-אנגלית שבה תיירים דוברי אנגלית מוצאים כלי-כך הרבה דיבור אנגלי, הממתין להם בקרב יושבי הארץ — כמו במדינת ישראל. בשום מקום שבעולם, לא ימצאו פרופסורים דוברי אנגלית, שבאים להתארח, אפשרויות כה רבות להיכנס לבתים כה רבים של עמיתים למקצוע — לאו דווקא פרופסורים שכבר עשו כמה שבתונים בחוץ — או להיפגש עם סטודנטים, שבמידה כזאת יוכלו לנהל אתם שיחה באנגלית — כבישראל. בשום ארץ בעולם אין מוכרים יחסית מספר כה גדול של 'טיים', 'ניו-יורק', 'סאנדיי טיימס', כמו בישראל, וזה נפוץ בכל השכבות. אתה פשוט מתאר מציאות שאינה קיימת. יתכן שלגבי ספרים, לגבי טקסטים מדעיים קשים המצב אחר.

ואפילו צדקת, עדיין לא נגעת בשורשה של הבעיה, כי ההתנגדות של אטר ושלי אינה לזה שלמשכיל תהיה שפה שניה; ההתנגדות היא לזה שהתחל-משכיל, האיש הצעיר הבלתי-בשל, שגם את העברית שלו אינו יודע במידה מספקת, נגרר אחרי סנובים של גינוריל-לשון, של תחליף-תרבות. מתריעים אנו על כך שהוא מעדיף את הזמר הלועזי על פני הזמר העברי, טענתנו היא כלפי זה, שבתחנות-השידור של הרדיו הישראלי ועל הטלוויזיה הישראלית מופצת תרבות לעז ולשון לועזית, יומם ולילה, לילדים, למבוגרים ולזקנים. וקורים פה שני דברים: הם מוקסמים מבלי להבין, הם מוקסמים בגלל פיתויי ההווה הקורצת שמאחורי הדברים. מאבק בלתי פוסק על נפש העם מתנהל — ואין עוזר, מכיון שיש לנו מנהיגות רפויה שכל, רפויה רצון, מנהיגות הרודפת אחרי הקל והזול, מושחתת עד היסוד מבחינה מוסרית ורוחנית. אמצעי-ההקשרות הממלכתיים מפיצים את הלעז — ומדינת ישראל כולה רוקדת למנגינתם.